

Жолчиев С.Т.

**1929-ЖЫЛДАГЫ КАССРНИН КОНСТИТУЦИЯСЫНЫН КАБЫЛ
АЛЫНУУСУ ЖАНА КЫРГЫЗ АВТОНОМИЯЛУУ ОБЛАСТЫНДАГЫ
СОТ ТУТУМУНУН НЕГИЗДЕЛУҮСҮ**

Жолчиев С.Т.

**ПРИНЯТИЕ КОНСТИТУЦИИ КЫРГЫЗСКОЙ АССР И СТАНОВЛЕНИЕ
СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ КЫРГЫЗСКОЙ АВТОНОМНОЙ ОБЛАСТИ**

S. T. Zholchiev

**THE ADOPTION OF THE CONSTITUTION OF THE KYRGYZ
ASSR AND THE ESTABLISHMENT OF THE JUDICIAL SYSTEM OF THE
KYRGYZ AUTONOMOUS OBLAST**

УДК:347.343.16

Бул макалада 1929-жылдагы Кыргыз АССРнин Конституциясынын кабыл алынуусу жана Кыргыз автономиялуу областынын сот тутумунун негизделүүсү жөнүндө баяндалган.

Негизги сөздөр: пролетариат, автономиялуу облусу, диктатура, Конституция, мамлекет.

В этой статье рассматривается принятие Конституции Кыргыз АССР в 1929-году и становление судебной системы Кыргызской автономной области.

Ключевые слова: пролетариаттын, автономной области, диктатура, конституция, государство.

This article deals with the adoption of the Constitution of the Kyrgyz Autonomous Soviet Socialist Republic 1929 year and establishing of the juridical system of the Kyrgyz autonomous region.

Key words: proletariat, autonomous region, dictatorship, Constitution, state.

Кыргыз Республикасынын конституциялык жана сот тутумунун өнүгүүсү анын тарыхы менен ажырагыс байланышта.

Кыргыз мамлекеттигинин тарыхый ар кайсы этаптарында конституциялардын кабыл алынышы ушул сапаттык жаны көрүнүштөрдү чагылдырууну, мамлекеттик, чарбалык (экономикалык) жана социалдык-маданий курулуштун өсүшүн камсыз кылууну көздөгөн.⁴⁹

Ал эми Конституция өзүнүн өнүгүүсүндө жалпы кыргыз мамлекеттүүлүгү өткөн этаптардын баарын басып өтгү.

Конституциянын өнүгүүсүнүн төмөнкү этаптарын бөлүп көрсөтүүгө болот:

1. Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн патриархалдык – феодалдык түзүлүштөн капитализмди аттап социализмге өтүү мезгилиндеги конституциясы. Башкача айтканда, кыргыз мамлекетинин автономия түрүндөгү (1929) конституциясы.

2. Кыргыз мамлекеттигинин социализмди бекемдөө жана куруп бүтүү мезгилиндеги конституциясы. Башка сөз менен айтканда, союздук республика түрүндөгү кыргыз мамлекетинин конституциясы (1937).

3. Өнүккөн социализмдин курулушун бекемдеген кыргыз мамлекетинин конституциясы. Башкача

айтканда, кыргыз мамлекетинин кийинки өнүгүүсүн бышыктаган конституция (1978-ж.)⁵⁰

1924-жылга чейин Орто Азия менен Казакстандын аймагында үч мамлекеттик түзүлүш: РСФСРдин курамына кирген Түркстан Автономиялуу Советтик Социалисттик Республикасы, көз каранды эмес Бухара жана Хорезм элдик советтик республикалары болгон.⁵¹

Ошентип, кыргыз эли 1924-жылы автономиялуу облус түрүндөгү советтик улуттук-мамлекеттик түзүлүшкө ээ болгон.

Кыргыз автономиялуу облусу советтик автономиянын бир түрү, кыргыз элинин улуттук-мамлекеттик түзүлүшү катары кеңештердин базасында, пролетариаттын диктатурасынын негизинде жаралган. Ал кыргыз элинин Советтик Федерациянын чегиндеги өз алдынчалыгынын улуттук эгемендүүлүктү камсыздоочу каражат катары кызмат аткарган саясий түрү болгон.

Кыргыз автономиялуу облусу мамлекеттик эгемендүүлүккө жана мамлекеттин негизги атрибуттарына ээ болгон эмес, бирок аны улуттук мамлекеттик түзүлүш катары мүнөздөгөн мамлекеттик белгилерге ээ болгон. Анда саясий мүнөздөгү жана мамлекеттин функцияларын аткаруу үчүн белгилүү бир чектерде берилген бийлик укуктары бар мекемелери болгон. Кыргыз автономиялуу облусунда өзүнүн аймактык чечими жана аймактык үстөмдүгүнүн элементтери, жарыялуу бийлиги, администрациясы, соту жана СССРдин жогорку бийлик органында өз өкүлү болгон. Мамлекеттик мекемелердеги иш кагаздары, сот иштери жана мектептердеги окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн.⁵²

Кыргыз автономиялуу облусу аз гана, бир жылдан бир аз ашыгыраак убакыт турган. Кыргыз АО облаткомунун Президиуму 1925-жылдын 6-декабрында РСФСРдин Бүткүл Россиялык Борбордук аткаруу Комитетинин Президиумуна Кыргыз Автономиялуу облусун Кыргыз АССРине өзгөргүчү сунушу менен кирген 1926-жылдын 1-февралында Кыргыз автономиялуу облусун Кыргыз АССРине айлантуу жөнүндө токтом чыгарган.

⁵⁰ Шерипов Н.Т., Кыргыз Республикасынын Конституциясы.– Бишкек, 2012.

⁵¹ Сооданбеков С.С., Укушев М.К., Кыргыз Республикасынын Конституциялык укугу.– Бишкек, 2002.

⁵² Нурбеков К., История государство и право КССР – ч.2. Фрунзе, 1970.

⁴⁹ Сооданбеков С.С., М.К.Укушев. КРнын Конституциялык укугу – Бишкек, 2002.

Бүткүл союздук коммунисттик (большевиктик) партиянын кыргыз облустук комитетинин аткаруу бюросу 1926-жылдын 16-октябрындагы кеңешмесинде Конституциясынын долбоорун карап, жактырган.

Эки жылдан ашык иштелип толукталгандан жана жакшыртылгандан кийин долбоор 1929-жылдын 19-февралында Кыргыз обкомунун Аткаруу бюросунда каралган. Бюро долбоорду негизинен жактырып жана бир апталык мөөнөттүн ичинде биротоло редакцияланган вариантты берүүнү тапшырган. 1929-жылдын 16-апрелинде долбоордун биротоло редакцияланган варианты обкомунун аткаруу бюросунун кароосуна берилген, бюро аны жактырып, кеңештердин 1929-жылдын 25-апрелинде ачылган Бүткүл Кыргыздын экинчи курултайынын кароосуна сунуш кылган Курултайдын негизги маселеси Кыргыз АССРинин Конституциясын (негизги мыйзамын) талкуулоо жана кабыл алуу болгон.

Конституциянын курултайда кароого сунушталган долбоору 6 бөлүмдөн, 14 главадан, 96 статьядан турган Курултайда Конституциянын долбоору жөнүндө орусча жана кыргызча эки доклад жасалган. Жарыш сөздө 6 киши сүйлөгөн. Сүйлөгөндөрдүн баары долбоорду жактырышкан жана бүткүл элдик талкуу, Кыргыз союздук республикасын түзүү, ж.б. жөнүндө бир топ сунуштарды киргизишкен.⁵³

Курултай өзүнүн биринчи кеңешмесинде республиканын конституциясынын долбоорунун текстин жактырган жана өзгөртүүлөр менен толуктоолорду киргизүү үчүн редакциялык комиссия түзгөн.

Редакциялык комиссия өзгөртүүлөр жана толуктоолор менен бирге конституциянын долбооруна «шайлоолорду текшерүү жана жоюу жөнүндө» 3 статьядан турган XV главаны жана төрт статьялуу бир XVI главадан турган «Кыргыз АССРинин герби, туусу жана өкмөтүнүн турган жери жөнүндө» VII жаңы бөлүмдү киргизген.⁵⁴

1929-жылдын 30-апрелинде Кыргыз АССРинин Советтеринин II сьезди болуп өткөн. Ага 220 делегат катышып, республиканын өкмөтүнүн отчетун уккандан кийин Кыргыз АССРинин Конституциясын кеңири талкуулаган жана кабыл алган.

Бул Конституция 7 бөлүмдөн, 16 главадан жана 97 статьядан турган.⁵⁵

Ал эми Кыргыз АССРинин өз алдынча мыйзам чыгаруу ишкердиги республиканын коомдук-саясий, чарбалык жана маданий курулушунун талаптары менен аныкталган жана РСФСРдин жана СССРдин мыйзам чыгаруу укуктарынын негизинде жүргүзүлгөн.

Мыйзам чыгаруу Кыргыз ССРинде төмөнкү жолдор менен жүргүзүлгөн:

1) Республиканын ички турмушунун РСФСРдин компетенциясына кирбеген маселелери боюнча өз алдынча мыйзамдарды түзүү;

2) РСФСРдин жалпы федерациялык мыйзамдарын республиканын ички шарттарына ылайыкташтырып өзгөртүп жана толуктап, андан кийин РСФСРдин жогорку мамлекеттик бийлик жана башкаруу органдарынын бекитүүсүнө сунуш кылуу;

3) РСФСРдин жалпы федерациялык мыйзамдарынын негизинде жана ошолордун аткарылышы үчүн мыйзамдарды чыгаруу.

Бардык мыйзамдык актылар (бийлик органдарынан чыккан декреттер, токтомдор жана башка нормативдик актылар) бир эле учурда кыргыз жана орус тилдеринде жарыяланган.⁵

Ал эми сот тутумунун негизделишине токтолсок эң алгач Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн тарыхында 1924-жылы 14-октябрында Кыргызстан РСФСРдин курамында Кара-Кыргыз Автономиялык облусу түзүлгөн.⁶ Ошол эле жылы Кара-Кыргыз Автономиялык облусунун Областык соту түзүлгөн.

Ошондой эле Авербург Лев Александрович Кара-Кыргыз автономиялуу областынын областтык сотунун төрагасы болуп дайындалган.

Кыргыз Автономиялык облусунун Облустук сотунун курамы төрагадан, анын 2 орун басарынан жана соттун 4 мүчөсүнөн турган.

Ошондой эле Облустук сот эл сотторунун караган иштерине кассациялык инстанция катары караган сот башкармалык орган болуп саналган.

Ал эми 1925-жылы Кара-Кыргыз Автономиялуу облусу Кыргыз Автономиялуу облусу болуп кайра түзүлгөн.

Облустук соттун Пленуму төрага, анын 2 орун басары, соттун 4 мүчөсү, 2 кошумча судья, пленумдун 1 катчысы, Президиум менен тартип коллегияларынын да катчысынан турган.

Кыргызстан 1924-жылы Кара-Кыргыз автономиялуу облусу жана 1925-жылы Кыргыз Автономиялуу облусу болуп түзүлгөн убакта эң жогорку соту болуп облустук сот эсептелген.

Андан кийин 1927-жылы Кыргыз АССРде Башкы Сот түзүлүп, анын төрагасы болуп Иманбек Бекиев шайланган. Башкы Соттун курамы төрага, анын 2 орун басары жана 5 сот мүчөлөрүнөн турган.

Башкы Сот Кыргыз АССРде Жогорку сот органы катары эсептелинген жана ал Пленумдан, Президиумдан, кылмыш жана жарандык бөлүмдөрүнөн турган.

Кыргыз АССРинин Башкы Соту караган иштерге кассациялык жана көзөмөл инстанциясы болуп РСФСРдин Жогорку Соту эсептелген.

Мурдагы Кыргыз АССРде жогорку сот болуп облустук сот эсептелсе, 1927-жылдан Башкы сот Кыргыз АССРинин аймагында Жогорку Сот болуп эсептелген.⁷

Кыргыз АССРи республикада сот адилеттигин өз алдынча жүргүзүүгө укуктуу болгон. Сот иштери Кыргыз АССРинин Башкы Соту жана элдик соттор тарабынан жүргүзүлгөн.

Кыргыз АССРинин компетенциясын анын жогорку мамлекеттик башкаруу органдары-кеңештердин. Бүткүл кыргыздык курултайы, Кыргыз АССРинин Кеңештеринин БАКы анын Президиуму,

⁵³ Сооданбеков С.С., Укушев М.К., Кыргыз Республикасынын Конституциялык укугу – Бишкек, 2002.

⁵⁴ Шерипов Н.Т., Кыргыз Республикасынын Конституциясы. – Бишкек, 2012.

⁵⁵ Осмонов Ө.Ж., Кыргызстан тарыхы Байыркы доордон азыркы мезгилге чейин.– Бишкек 2007.

⁵ Сооданбеков С.С., Укушев М.К., Кыргыз Республикасынын Конституциялык укугу.– Бишкек, 2002.

⁶ Момбеков Ж.К., Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы.– Бишкек, 2003.

⁷ Жолчиев С.Т., Кыргыз Республикасынын сот бийлиги.– Ош 2014.

Кыргыз АССРинин Элдик комиссарлар кеңеши жана элдик комиссариаттары ишке ашырган.

Адабияттар:

1. Сооданбеков С.С., Укушев М.К., Кыргыз Республикасынын Конституциялык укугу.– Бишкек, 2002.
2. Нурбеков К.А., История государство и право КССР – ч.2. Фрунзе, 1970.
3. Шерипов Н.Т., Кыргыз Республикасынын Конституциясы. – Бишкек, 2012.
4. Осмонов Ө.А., Кыргызстан тарыхы Байыркы доордон азыркы мезгилге чейин. Бишкек, 2007.
5. Момбеков Ж.К., Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы.– Бишкек, 2003.
6. Жолчиев С.Т., Кыргыз Республикасынын сот бийлиги.– Ош, 2014.

Рецензент: к.полит.н. Мухтаров М.
